

YALTKAYA, Mehmet Şerefettin

“Türklerle Dair Arapça Şiirler” (TM, V [1935], s. 307-326) gibi makaleleri, “Türk filozofu İbn Sînâ” vurgulu çalışmalara aktif biçimde katılması ve nihayet II. Türk Tarih Kongresi’ne sunduğu “Eski Türk An’anelerinin Bazı Dinî Müesseseler Üzerine Tesiri” başlıklı tebliği bu ilişkilerin ve eğilimlerin açık göstergeleridir. 1932’de kararlı bir siyasî hareket şeklinde yeniden ortaya çıkan Türkçe ibadet tartışmalarında yumuşak ve esas itibarıyla uyumlu bir tavır takınmış, bu meyanda kırk altı sürenin Türkçe tercümesini yapmış, ayrıca 1934 yılında Yusuf Hikmet Bayur imzasıyla kendisine ve İsmail Hakkı İzmirli’ye yapılan başvuru üzerine Kur’an’ın Türkçe tercümesinin namazda okunabileceğine dair bir metin kaleme almıştır. Kendisini yakından tanıyan Hilmi Ziya Ülken’in onu “sarıklı bir Türkçü, uyanık ve milliyetçi bir bilgin” diye nitelenmesi bu çabalarıyla ilgili olmalıdır.

Eserleri: *İbn-i Esîrler ve Meşâhîr-i Ulemâ* (İstanbul 1322/1906), *Meşâhîr-i Mühendisîn-i Arabdan Benî Mûsâ’nın Terceme-i Halleri: Bazı Ameliyyât-ı Mahsûsaları* (İstanbul 1323/1907), *Târih-i Kur’ân-ı Kerîm* (İstanbul 1331/1915), *Kelâm Tarihi* (İstanbul 1340/1924), *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin* (İstanbul 1340/1924; Hamit Er eseri sadeleştirerek aynı adla yayımlamıştır, İstanbul 1994), *İlâhiyat (Bağdatlı Ebû’l-Berekât Namındaki Feylesofun Kitâbû’l-Mu-teber’inin Üçüncü Kısımının Tercümesini Muhtevidir, İstanbul 1932), İbn Seb’in-el-Kelâm ale’l-Mesâîli’s-Siklîyye-Correspondance Philosophique avec l’Empereur Frédéric II de Hohenstaufen* (Arapça metnin tahkiki: Ş. Yaltkaya, Fr. takdim ve özet: H. Corbin, Paris 1941; Yaltkaya daha önce metnin notlu Türkçe tercümesini yayımlamıştı: “İbni Seb’in-Sicilya Cevaplarının Tercümesi”, *Felsefe Yıllığı*, II, 1935, s. 1-144; bu tercüme aynı yıl *Sicilya Cevapları-İbni Sebin’in Sicilya Kralı Zinci Fredrik’in Felsefi Sorgularına Verdiği Cevapların Tercümesidir* başlığıyla İstanbul’da ayırbaşım olarak da neşredilmiştir), *Kitâbû’s-Saydala fi’t-Tib Mukaddimesi* (Bîrûnî’den tercüme, İstanbul 1937), *Molla Lutfî’l-Maktul, Risâletü Taz’ifi’l-mezbah-La Duplication de l’Autel-Platon et le Problème de Délos* (“Delos problemi” adıyla bilinen, bir küpün iki katına çıkarılması problemini ele alan Arapça metnin neşri Ş. Yaltkaya; Fr. giriş ve tercüme A. Adıvar – H. Corbin, Paris 1940), *Tarihi Muhtasarüddüvel* (Ebû’l-Ferec İbnü’l-İbrî’ye ait eserin Moğollar’a dair bölümlerinin tercümesi, İstanbul 1941), *Kâtib Çelebi’nin Keşfü’z-zunûn’unun neşri* (Kilisli Rifat Bilge ile birlikte, I-II, 1941-1943), *Baypars Tarihi (al-Melik al-Zahir [Baypars] Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi, İzzeddin İbn Şeddâd’dan tercüme, İstanbul 1941), Yedi Askı-el-Muallakâtü’s-seb’* (muallaka şiirlerinin Türkçe tercümesi ve Arapça asılları ile muallaka şairlerinin hal tercümeleri, İstanbul 1943, Yaltkaya’nın muallakata dair ilk tercümeleri *Bilgi Mecmuası*’nın Şubat 1914 tarihli nüshasında çıkmıştı), *Benim Dinim* (çocuklar için yirmi dört şiirden oluşan resimli manzum ilmiyal ve ahlâk kitabı, Ankara 1943), *Dinî Makalelerim* (1918-1924 yılları arasında dergi ve gazetelerde yayımlanan bazı yazılarının sadeleştirilip gözden geçirilerek toplu neşri, Ankara 1944), *Va’zlar* (1. Kitap, İstanbul 1944), *Hatiplik ve Hutbeler* (İstanbul 1946), *Bağdatlı İsmâil Paşa’nın Keşfü’z-Zunûn Zeyli’nin neşri* (Kilisli Rifat Bilge ile beraber, I-II, 1945-1947). Yaltkaya, İbn Sînâ’nın *Hay b. Yakzân* risâlesini tahkikli metin, Türkçe tercüme ve uzun bir inceleme ile birlikte *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* kitabında neşretmiştir (İstanbul 1937). Bu çeviri ve inceleme A. Özalp’in sadeleştirilmesiyle İbn Sînâ – İbn Tufeyl, *Hay bin Yakzân* adlı eserinde de yer almıştır (İstanbul 1996, s. 9-48).

M. Şerefettin Yaltkaya’nın *Sırât-ı Müstakim-Sebilürreşâd, Mihrab, İslâm Mecmuası, Türk Yurdu, Milli Tetebülar Mecmuası, Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, Türkiyat Mecmuası, Felsefe Yıllığı, Türk Tıp Tarihi Arkivi, Atsız Mecmuası, Yeni Fikir, Vakıflar, Ülkü, İş* gibi dergilerde ve *Be-yanü’l-Hak, Hikmet, Dersaadet ve İkdâm* gazetelerinde telif, tercüme, bir kısmı hacimli makaleleri yayımlanmıştır. Bunlar arasında İbn Sînâ’nın *Urcüze fi fuzüli’l-erba’â, Gazzâfî’nin el-Kânûnû’l-külî li fi’t-te’vîl, İbn Hassûl’un Kitâbû Tafzîli’l-etrâk, Bîrûnî’nin el-Cemâhîr fi marifeti’l-cevâhîr* adlı eserlerinin tam veya muhtasar tercümelerine işaret etmek gerekir (makalelerinin kısmî bir listesi için bk. Kazancigil, sy. 10 [2001], s. 246-252). Yaltkaya’nın ayrıca bazıları yayımlanmış şiirleri vardır. *Solgun Çiçekler* adıyla neşretmek istediği diğer şiirleri ise basılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :
Diyaret İşleri Başkanlığı, Sicil Dosyası; İbnü-lemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 1824-1827; Hil-

mi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, II, 649, 655-656; *Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü: 1924-1989*, Ankara 1989, s. 16; *Kuruluşundan Bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Albümü: 1924-2009* (haz. Hasan Demirbağ v.dğr.), Ankara 2010, I, 24; Süheyl Ünver, “Üstad Şerefeddin Yaltkaya’ya Tıp Tarihi Enstitüsü’nün Şükran Borcu”, *Tıp Dünyası*, XX/6, İstanbul 1947, s. 5950-5952; Hikmet Bayur, “Kur’an Dili Üzerinde Bir İnceleme”, *TTK Bellekten*, XXII/88 (1958), s. 599-605 (Yusuf Hikmet Bayur’un talebi üzerine İsmail Hakkı İzmirli ile Şerefeddin Yaltkaya’nın Türkçe Kur’an tercümesinin namazda okunması meselesine dair 5. 3. 1934 tarihli metinleri); Aykut Kazancigil, “Ord. Prof. Mehmet Şerefeddin Yaltkaya (1879-1947) Hayatı ve Çalışmaları”, *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 10, İstanbul 2001, s. 237-265 (makalelerinin künyelerinin de büyük ölçüde yer aldığı bu yazının ilk muhtasar şekli “Mehmed Şerefeddin Yaltkaya” başlığıyla *İlim ve Sanat* dergisinde [sy. 26, İstanbul 1989]; bir sonraki aşaması *Bilim Felsefe Tarih* dergisinde [sy. 1, İstanbul 1991] yayımlanmıştır); “Yaltkaya, M. Şerafeddin”, *TDEA*, VIII, 556. İSMAİL KARA

YAM

(bk. PEYK).

YAMAK

Osmanlılar’da
yardımcı askerî sınıflara
verilen ad.

Sözlükte “yardımcı, çırak, çıraktan sonra gelen işçi” anlamındaki **yamak**, Osmanlı askerî teşkilâtında özellikle askerî sınıfların yardımcıları veya adaylarını ifade eder. Önceleri ilk Osmanlı askerî gruplarından piyade-müsellemler ocaklarının yardımcı, ihtiyat gücü, sonraları da Yeniçeri Ocağı’nda asker adayları, muhafazada kalan yardımcı askerler, savaşa katılan gönüllü siviller için kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin ilk askerî yaya birlikleri olan piyade-müsellemler, timara benzer bir organizasyon içinde kendilerine ayrılan çiftliklerden elde ettikleri gelirlerle geçinecekleri bir sisteme dahil edildiklerinde savaşçılıklarına fiili olarak çiftçilik de eklendiğinden bunların yardımcı ve aynı zamanda nöbetlisi sıfatıyla yedek insan gücüne ihtiyaç duyulmuştu. Muhtemelen bunun sonucu olarak teşkil edilen bu yardımcı ve yedek gruba yamak denilmiştir. Yamakların bu anlamda ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Bununla beraber piyade teşkilâtının Orhan Bey tarafından kurulmasının ardından zaman içerisinde onların yerine I. Murad döneminde “yeni

çeri" denilen doğrudan padişaha bağlı askerî birliklerin teşkili ve eski yaya birliklerine hazine ücret verilmesinden vazgeçilip çiftlikler tahsisi yoluna gidilmesi sürecinin neticesinde XIV. yüzyılın sonlarına doğru oluşturulduğu düşünülebilir. XV. yüzyılda artık savaççı fonksiyonlarını kaybetmiş geri hizmet kıtaları haline gelen piyadeler çiftliklerinde aynı zamanda üretim faaliyetini bizzat yaptıklarından farklı bir ziraî ünite teşkil etmişler, böylece sefer veya hizmet teklifinden göreve gidenlere yaya-müşellem denilirken geride kalanlar yamak şeklinde adlandırılmış ve bunlar çiftliklerinin işleriyle uğraşmıştır. Ocak denilen çiftliklerde bölgelere göre değişmekle birlikte bir-sekiz arasında yamak bulunmakta, bunlar içlerinden birini eşkinci olarak sefere veya istenilen hizmete göndermekte ve onun ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Bazan gönderilen eşkinciye nakit harçlık da verilirdi. Bu uygulama yayamüşellem teşkilâtının kaldırıldığı XVI. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Aynı sistem özellikle Rumeli kesiminde yürüklerden meydana getirilen teşkilât ve voynuklar için de oluşturulmuş, bunların yardımcı ek kadroları yamak adıyla anılmıştır.

Yamak tanımlaması, daha sonra Yeniçeri Ocağı'nın muhtelif sınıflarına aday olarak çeşitli yerlerde görev yapanlar için daha yaygın biçimde kullanılmıştır. Yeniçeriliğe geçişte önemli bir basamak teşkil eden yamak asker, bilhassa XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı ordusunda istihdam edilmek üzere piyade askere duyulan ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmıştır. Yeniçeriliğin eski nizamı işlerliğini yitirince asker ihtiyacını karşılamak üzere taşradan toplanan siviller zamanla ocağa bu yolla intikal ederek bir bakıma yeni bir sınıfın teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 1630'lara doğru İran savaşları sırasında yeniçeri talebi dolayısıyla yeniçeriler arasında yamak tahrir edildiğini ve bu yüzden ocak içinde karışıklık çıktığını yazar (*Tarih*, II, 924). Girit savaşları esnasında 1650 yılı dolayında "yamak namına donanmaya koşulan yeniçeriler"den söz edilmesi de bu anlamda dikkat çekicidir (Naîmâ, III, 1260). Bilhassa 1700'den sonra bu süreç hız kazanmış, yerel güçlerden farklı olarak sefer için sivillerden de yamak alınmış, bunlar Yeniçeri Ocağı'na katılmaya aday olan gruplar haline gelmiş, sınır kalelerinde istihdam edilmiştir. 1140 (1727-28) tarihli bir kayıtta, yeniçeriler arasına katılıp ocakta gerekli tecrübeyi kazanmadan bir yolunu bu-

arak serhaddaki kalelere kendilerini yamak yazdıranların yol açtığı karışıklıkların önlenmesine dair bir kararın yer alması dikkat çekicidir. Buna göre, yeniçeri ortalarından bu şekilde çıkıp kalelere kapananların ellerinde ferman / hüküm bulunmadıkça yamak olarak istihdamı önlenecekti. Yamaklar böylece farklı bir sınıf oluşturmuş, zaman içerisinde Karadeniz ve Boğaz kalelerinde düşük ücretli muhafızlar haline gelmiş, XVIII. yüzyılın sonlarında birçok askerî kargaşanın kaynağını teşkil etmiştir. Maaşlarının ödenmesindeki gecikmeler yüzünden veya başka bahanelerle buldukları kalelerde sık sık karışıklık çıkarmış ve teftiş neticesinde sayıları azaltılmışsa da köklü bir tedbir alınmamıştır. 1797'de Belgrad Kalesi'ndeki yamakların görevlerinden güçlükle uzaklaştırıldığı ve yerlerine eyalet askerlerinin getirildiği bilinmektedir. Kaçan yamakların çoğu Vidin'de isyan eden Pazvandoğlu'nun yanında toplanmıştır. Bunların Sırp isyanlarına da karıştıklarına dair bilgiler vardır. Ayrıca bu dönemlerde sınır boylarında halka baskı uygulamış, bu tutumları birçok karışıklığın kaynağını teşkil etmiştir. Bunun dışında III. Selim'in tahttan indirilmesinde başlıca sorumlu olarak da suçlanmışlardır. Yamakların yeni kurulan orduya dahil edilme çabaları ve disiplin altına alınmak istemeleri büyük bir isyana dönüşmüş ve III. Selim'in katline gidecek olayları başlatmıştır. II. Mahmud döneminde Boğaz kalelerindeki yamaklar esaslı bir teftiş geçirmiş, daha sonra Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla da tarih sahnesinden silinmiştir.

Yamak kelimesi esnaf zümreleri içinde de kullanılmıştır. Loncalar halinde teşkilâtlanan esnafın belirli sayıda olması gerektiğinden sayısı yetersiz kalanlar benzeri bir iş yapanların yamağı sayılır, bunlara "yamak esnaf" denirdi. Sayıları yetersiz yularcı, kamçıcı ve palancılar saraçlar loncasının, terlikçiler ve eskiciler kavaf loncasının yamağı sayılmıştır. İş hacmi gereği yeni bir lonca teşkil edildiğinde bunlar, içlerinden ayırdıkları loncaya veya kendilerine en yakın iş koluna bağlı olarak "yamak lonca" itibar edilirdi. Bağlı buldukları loncayla sık sık anlaşmazlığa düştükleri için genelde müstakil lonca haline gelmeye çalışırlardı. Mühimme ve sicil kayıtlarında, bunların özellikle sefer zamanında orduya yönelik hizmetleri gerek insan gücü bakımından bizzat yerine getirmede gerekse bedel ödemede (orducu hizmeti), yine avâz türü vergilerin taksimi

gibi durumlarda esas loncanın kendileri üzerindeki baskılarına karşı sıkça şikâyetle bulduklarına ve müstakil olarak tanınma isteklerine dair kayıtlar mevcuttur. Kelime bugün bazı esnaf teşekküllerinde -meselâ aşçı yamağı gibi- kullanılmaktadır. Keza resmî kullanımda da jokey yardımcılarına yamak denmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târîhi (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, II, 924; Naîmâ, *Târîh* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, III, 1260; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 328; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsi*, Ankara 1989, s. 144-145; Stanford J. Shaw, *Es-ki ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, 1789-1807* (trc. Hür Güldü), İstanbul 2008, s. 413-416, 441-436, 519-527; V. H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri, 1700-1870* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul 2010, s. 72-73; Bülent Çelik, "Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu", *TAD*, XXIII/36 (2004), s. 61-78; Pakalın, III, 604.

FERİDUN EMECEN

YAMAN DEDE

(1887-1962)

Mevlevî şâiri.

Kayseri'nin Talas ilçesinde doğdu. Asıl adı Diamandi'dir. Yanan Dede, Yanar Dede, Yamandi Molla, Molla Bey lakaplarıyla da bilinir. Babası iplik tüccarı Yuvaran Efendi, annesi Afurani Hanım'dır. Niğde Bor Kütüphanesi'nde bulunduğu bazı belgelerden, içinde yer aldığı Rum Ortodoks camiasının aslen Türk olduğunu öğrendiğini söylemektedir. Henüz küçükken ailesi Kastamonu'ya taşındı. Öğrenim hayatına burada Rum Ortodoks Mektebi'nde başladı; daha sonra Kastamonu İdâdîsi'nde okudu. Bu yıllarda gayri müslim öğrencilerin din derslerine katılma zorunluluğu olmadığı halde hocalarının izniyle bu derslere katıldı. Mektuplarında belirttiğine göre Farsça hocası İskilipli Osman Efendi'nin verdiği, *Meşnevî*'nin ilk on sekiz beytini okuma ödevini yerine getirdiği sırada ruhunda büyük bir değişim meydana geldi. Bu olayın ardından hocalarının etkisiyle Arapça ve Farsça ile daha çok ilgilendi. İdâdîyi bitirince müderris Hacı Mümin Efendi'nin tavsiyesi üzerine iki yıl Nasrullah Medresesi'ne devam etti ve bu iki dili daha da ilerletti. Arapça'ya olan vukufu dolayısıyla Diamandi (Yamandi) Molla adıyla anılmaya başlandı. 1909'da İstanbul Dârülfünunu Hukuk Mektebi'ne girdi. Mezun olunca (1913) Beyoğlu Birinci Hukuk Mahkemesi zabıt kâtipliğine tayin edildi. Avukatlık